

Організаційно-методичні підходи до побудови навчально-тренувального процесу з футболістами 11–18-річного віку: порівняльний аналіз

Національний університет фізичного виховання і спорту України (м. Київ)

Постановка наукової проблеми та її значення. Значні успіхи у великому спорті не можливі без наявності налагодженої та ефективно функціонуючої системи підготовки спортивного резерву. Саме тому головним критерієм успішності роботи дитячо-юнацької спортивної школи, як і оцінки ефективності роботи тренера, мають бути не спортивні досягнення команд, кількість підготовлених розрядників, а індивідуальний розвиток та особисте спортивне зростання гравця, якість процесу навчання й гри команди [1; 4].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Т. В. Михайлова справедливо зауважила (2009), що саме тренер повинен визначати, успішність і творчу своєрідність, але не процесу спортивного тренування, а процесу тренування спортсмена. Водночас аналіз літературних даних та узагальнення вітчизняного й міжнародного практичного досвіду дають підстави для висновку про те, що особливості управління підготовкою футболістів, включаючи методи та форми організації в Україні й країнах Західної Європи, відрізняються. Ці відмінності логічно впливають із мети, завдань, а також особливостей стратегії підготовки спортсменів. На думку заслуженого тренера України П. А. Пономаренка (1994), якщо йти до майстерності через результати, то до мети наближаєшся швидко, але від майстерності – далі. Якщо до результату йти через майстерність, то шлях до мети буде довший, проте до досконалості – все ближче.

Очевидно, що саме цільова спрямованість на довгострокову підготовку перспективних футболістів повинна визначати організаційно-методичні особливості тренувального процесу в Україні.

Дослідження проводили відповідно до Зведеного плану НДР у сфері фізичної культури й спорту на 2011–2015 рр. Міністерства освіти і науки, молоді та спорту за темою 2.3 «Науково-методичні основи удосконалення системи підготовки спортсменів у футболі з урахуванням особливостей змагальної діяльності» (№ держреєстрації 0111U001722).

Завдання дослідження – здійснити порівняльний аналіз організаційно-методичних підходів до побудови навчально-тренувального процесу з футболістами 11–18-річного віку в Нідерландах із позицій їх використання в дитячо-юнацькому футболі України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На сучасному етапі розвитку футболу, який характеризується великою кількістю доступної різноманітної науково-методичної інформації, удосконалення навчально-тренувального процесу відбувається здебільшого за рахунок вивчення сучасних систем підготовки юних футболістів із подальшим їх упровадженням у систему тренування конкретної країни. Але, з огляду на отримані власні результати дослідження, упровадження певних організаційно-методичних аспектів підготовки юних футболістів, що притаманні провідним футбольним країнам, має відбуватися не через «сліпе» копіювання, а з виокремленням системоутворювальних факторів раціональної побудови багаторічної системи підготовки футболістів, а також з урахуванням сучасних тенденцій еволюції різних аспектів гри та специфічних умов розвитку футболу в межах тієї чи іншої країни. Лише за таких умов можливе підвищення якості й ефективності процесу підготовки кваліфікованих молодих футболістів у конкретній країні, а також створення сприятливих передумов для подальшого вдосконалення принципів, методів і засобів наявної системи підготовки, переходу її на новий, більш якісний рівень.

У цьому дослідженні вивчалися організаційно-методичні аспекти побудови навчально-тренувального процесу в Україні та Нідерландах на етапах багаторічної підготовки футболістів, які охоплюють «допрофесійний» період тренування, а саме віковий проміжок від 11 до 18 років. У таблицях 1 і 2 наведено характеристику окремих етапів багаторічної підготовки згідно з навчальними програмами з футболу в Україні [5] (табл. 1) й Нідерландах [7] (табл. 2).

Характеристика етапів багаторічної підготовки в Україні

№ з/п	Етап підготовки	Вік, років	Зміст
1	Попередня базова підготовка	11–15	Зміцнення здоров'я, усебічний розвиток фізичних можливостей футболістів, усунення недоліків у фізичному розвитку, створення рухового потенціалу, формування стійкої зацікавленості в цілеспрямованому багаторічному спортивному вдосконаленні, засвоєння технічних прийомів, розвиток різних форм прояву швидкісних і координаційних здібностей та гнучкості.
2	Спеціалізована базова підготовка	16–19	Загальна підготовка з другої половини етапу більш спеціалізована, удосконалення техніки, розвиток спеціальних рухових якостей.

Порівняльний аналіз змісту навчальних програм засвідчив наявність декількох принципових, на нашу думку, розбіжностей, на яких потрібно зупинитися більш детально.

Перша суперечність – те (принаймні на декларативному рівні), що стратегічна мета системи дитячо-юнацького футболу України полягає в підготовці спортивного резерву для професійних і національних команд різного рівня; водночас поставлені етапні завдання, які визначають спрямованість навчально-тренувального процесу, вибір засобів та методів й ін., не підпорядковуються зазначеній меті.

Характеристика етапів багаторічної підготовки в Нідерландах

№ з/п	Етап підготовки	Вік, років	Зміст
1	Змагальних навичок	12–15	T. I. C. (Technique – техніка; Insight – розуміння гри; Communication – комунікація). Командна гра. Розуміння завдань кожним гравцем та окремими ланками, їх взаємодії в змагальній діяльності.
2	Командних навичок	16–18	T. I. C. Підготовка до виступів на професійному рівні. Ефективність командних і групових взаємодій та індивідуальних тактико-технічних дій. Удосконалення необхідних для досягнення позитивного результату якостей і здібностей (фізичних та психологічних).

Зокрема, визначені навчальною програмою етапні завдання, спрямовані на розвиток окремих рухових якостей або вдосконалення спортивної майстерності в загальному вигляді без конкретизації ключових елементів техніки та тактики гри у футбол, а також практично без урахування ступеня засвоєння футболістами окремих частин навчального матеріалу.

І, навпаки, у «голландській системі» основні завдання від етапу до етапу будуються з чітким розумінням необхідності поступового й цілеспрямованого засвоєння вихованцями різних елементів, тісно пов'язаних саме зі специфікою гри у футбол. Центральне місце в навчально-тренувальному процесі юних футболістів займає вдосконалення тих якостей і здібностей, які обумовлені вимогами змагальної діяльності. Якщо рівень підготовленості гравців не вимагає ізольованого засвоєння певного тактичного або технічного елемента в простих умовах (наприклад на стадії ознайомлення або початковій фазі навчання), то засоби тренування, які мають сприяти розв'язанню поставлених завдань, зазвичай, носять ігровий характер та моделюють окремі ігрові епізоди або фази гри. Залежно від етапу підготовки (або, іншими словами, ступеня оволодіння тим чи іншим елементом гри) змінюється лише складність рухових завдань (збільшується кількість гравців, посилюється протидія з боку захисників, підвищується швидкість виконання як індивідуальних, так і командних дій), але їхня ігрова сутність залишається [10].

За цих умов ефективно здійснюється не тільки процес навчання конкретного елемента гри, а й забезпечується виконання такої важливої для будь-якого навчального процесу умови, як осмисленість і комплексність сприйняття ігрового завдання, що підлягає засвоєнню з обов'язковим подальшим його практичним застосуванням. Задля успішного оволодіння тим чи іншим прийомом та ефективного застосування навичок й умінь у змагальній діяльності учні повинні чітко усвідомлювати цільову спрямованість запропонованої дії, її практичне значення в розв'язанні конкретних завдань у різних ситуаційних умовах гри [8].

Друга суперечність належить до змістовної частини навчально-тренувального процесу, а саме до вибору засобів і методів тренування, які визначаються етапними завданнями.

Стосовно «голландської системи», то етап 12–15 років – логічне продовження попереднього етапу, який передбачає засвоєння командних тактичних взаємодій, оволодіння навичками гри в окремих ланках та на конкретних ігрових позиціях. Починаючи з 12 років, юні футболісти вдосконалюють навички й уміння через участь в офіційних змаганнях [11].

Відбувається знайомство з основною «голландською» тактичною системою гри (1–4–3–3) та перехід на проведення матчів у форматі 11 на 11 [7; 10].

В українських футбольних школах практично відсутнє таке поняття, як «клубна тактична система». Саме вона повинна бути базовою для всіх команд клубу, починаючи від основної (професійної) й закінчуючи юнацькими та дитячими, але реальність свідчать про відсутність зв'язку між дитячим і професійним футболем.

Слід зазначити, що перевага єдиного підходу при дотриманні основних принципів організації командних, групових та індивідуальних дій відповідно до певної тактичної системи полягає в більш чіткому й цілеспрямованому (а як наслідок – і більш ефективному) процесі тактико-технічної підготовки футболістів. Крім того, за цих умов створюються сприятливі умови переходу гравця з одного етапу на інший, а також, що особливо важливо, при переході до головної (професійної) команди [9].

У цьому аспекті неабияке значення має ставлення до результату виступу на змаганнях. Так, у Нідерландах увагу до результату починають приділяти, починаючи з 13 років, коли базові технічні навички й тактичні уміння, а також ігрове мислення мають бути засвоєні та у юних футболістів з'являється можливість реалізувати свій спортивний потенціал у змагальній діяльності. А не навпаки, коли досягнення позитивного результату дає можливість тренерів списати певні недоліки, які простежувалися в індивідуальних, групових чи командних діях вихованців. Водночас програш команди в окремо взятому матчі за умов демонстрації дітьми якісної й змістовної гри, що відповідає вимогам етапу підготовки, не повинен мати вирішального значення та приводити до корекції планів навчально-тренувального процесу [9; 11].

Вітчизняному дитячо-юнацькому футболу притаманне протилежне ставлення до значення результату гри і його взаємозв'язку з якістю й ефективністю техніко-тактичних дій дітей, коли «перемога будь-якою ціною» ставиться понад усе, уже починаючи з 9-річного віку [2]. Звідси – перевага віддається функціональній підготовці юнаків із загальною увагою до їхньої технічної та тактичної майстерності. Як наслідок, уже у 16–19-річному віці юні футболісти демонструють функціональні можливості, які майже ідентичні показникам дорослих спортсменів, тому що за величиною фізичних навантажень у «перехідному» періоді (насамперед за інтенсивністю й об'ємами тренувальної та змагальної діяльності) юнаки практично наблизилися до вимог професійного футболу. Як наслідок, велика кількість випадків перенапруження й перетренованості серед перспективної молоді. Тому зрозуміло, чому в «перехідному» періоді футбольну діяльність завершують понад 50 % молодих спортсменів [3].

Зі свого боку, зміст етапу підготовки, якому відповідає віковий проміжок від 16 до 18 років, за «голландською системою» зводиться до розв'язання таких завдань: підвищення ефективності тактико-технічних дій гравців через засвоєння командних принципів гри (взаємодії в різних фазах гри та на всіх ділянках поля); удосконалення тактичних навичок й умінь ведення гри залежно від суперника, поточного рахунку та напруженості гри [8]. Вирішення питань фізичної підготовки все ще залишається вторинним відносно процесу вдосконалення тактико-технічної майстерності футболістів і відбувається за рахунок широкого використання ігрових завдань різної інтенсивності [6].

І остання розбіжність щодо критеріїв оцінки ефективності навчально-підготовчого процесу, які логічно завершують весь алгоритм навчального процесу, – «мета – зміст підготовки (вибір засобів та методів) – контроль». Контрольні нормативи й тестові завдання, що містяться в навчальних програмах і на які мають орієнтуватися тренери при оцінці рівня підготовленості та перспективності футболіста, досить яскраво характеризують направленість навчально-тренувального процесу на тому чи іншому етапі й пріоритетність розвитку певних якостей і здібностей спортсменів.

У навчальній програмі для ДЮСШ України наводяться тестові завдання, спрямовані на оцінку ступеня розвитку певних рухових якостей або засвоєння окремих технічних навичок, що мають кількісне вираження (метри, секунди/хвилини, кількість повторень, влучань тощо). Так створюються передумови для переоцінювання значення в навчально-тренувальному процесі абсолютних показників фізичної та технічної підготовленості без їх прив'язки до сучасних вимог змагальної діяльності, її сутності й характеристик. Адже, з огляду на широкий перелік здібностей, комплексних за своєю природою, які потрібно проявляти футболістові під час змагань, цілком імовірно є ситуація, за якої

гравець, демонструючи в тестах відмінні або хороші результати щодо швидкості, витривалості або навіть володіння м'ячем, не зможе належно проявити себе в умовах змагальної діяльності, що ставить під сумнів його подальшу спортивну кар'єру на професійному рівні.

І навпаки, у Нідерландах процес оцінки відповідності рівня підготовленості юного футболіста вимогам конкретного етапу підготовки відбувається дещо інакше. Так, під час оцінювання гравця тренери дотримуються двох принципів: максимальне прикладне значення тієї чи іншої здібності або якості футболіста (тобто наближеність до специфіки ігрових умов), а також різносторонність і варіативність навичок та вмінь (особливо це стосується техніки володіння м'ячем на початкових етапах навчання). Якщо йдеться про оцінку ступеня розвитку окремих рухових якостей гравця, наприклад швидкісно-силових або координаційних здібностей, то висновок робиться на основі їх прояву безпосередньо під час змагань або наближених до них умов: робота корпусом й ефективність протидії супернику під час єдиноборств, уникнення підкатів, зіткнень тощо [6; 11].

Окремо слід відзначити психологічний аспект оцінки придатності юного футболіста до успішної самореалізації в спорті вищих досягнень. Якщо у вітчизняній програмі психологічний складник підготовленості гравців обмежується загальними положеннями, які здебільшого зводяться до необхідності прояву цілеспрямованості й волевих якостей, – у нідерландських футбольних школах значну увагу приділяють розвитку особистості юного футболіста за такими характеристиками, як комунікативність, здатність до виконання лідерських функцій (нехай і ситуативно), самокритичність, етика поведінки тощо [7; 9].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Реалії українського дитячо-юнацького футболу полягають у тому, що тренери у своїй роботі ігнорують як теорію, так і передову практику довгострокової підготовки юних футболістів. Управління спортивною діяльністю юних футболістів насправді зводиться до управління спортивною підготовкою, яке націлене на поточний результат, а не на якість й ефективність тренувального процесу, спрямованого на індивідуальний розвиток і підготовку креативного гравця.

Не дивно, що система українського дитячо-юнацького футболу давно будується на принципах «перевернутої піраміди»: коли від етапу до етапу підготовки чисельність учнів спортивних шкіл та клубів неухильно зменшується через відсів менш перспективних дітей, які не можуть показати, на думку керівників і тренерів, добрий рівень спортивної майстерності. Унаслідок цього вона, починаючи з етапів початкового навчання, розглядається не як система багаторічної підготовки, покликана забезпечити потреби й поступовий розвиток кожного підлітка в спортивному вдосконаленні, а як засіб забезпечення потреб професійного футболу.

Слід констатувати, що зміст навчально-тренувального процесу юних футболістів 11–18-річного віку залишається відокремленим від змагальної діяльності, що є стримувальним фактором підготовки якісного спортивного резерву.

Отримані результати досліджень будуть покладені в основу розробки програмно-нормативних документів, навчальних програм і методичного керівництва для тренерів спортивних шкіл, клубів та академій із футболу.

Джерела та література

1. Никитушкин В. Г. Многолетняя подготовка юных спортсменов : монография / В. Г. Никитушкин. – М. : Физ. культура, 2010. – 240 с.
2. Николаенко В. В. Многолетняя подготовка юных футболистов: тренерский поход / В. В. Николаенко, В. И. Воронова // Проблемы теории и методики физической культуры, валеологии и безопасности жизнедеятельности : материалы V Междунар. науч.-практ. конф. / [ред. кол. : В. С. Лихачева (отв. ред.)]. – Воронеж : НАУКА- ЮНИПРЕСС, 2013. – С. 131–144.
3. Николаенко В. В. Практичні аспекти вдосконалення тренувальної діяльності та системи проведення змагань на етапі підготовки до вищих досягнень у футболі / В. В. Николаенко, Б. А. Балан // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2013. – № 2. – С. 23–27.
4. Сахновский К. П. Теоретико-методические основы системы многолетней подготовки : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры» / К. П. Сахновский. – Киев, 1997. – 48 с.
5. Футбол : навч. прогн. для дитячо-юнацьких спорт. шк., спеціалізованих дитячо-юнацьких шк. олімп. резерву та шк. вищ. спорт. майстерності / В. Г. Авраменко, В. І. Гончаренко, О. М. Джус [та ін.]. – К. : Наук.-метод. ком. ФФУ, 2003. – 106 с.
6. Hyballa P. Mythos niederländischer Nachwuchsfußball / P. Hyballa, H. Poel. – Aachen : Meyer&Meyer, 2011. – 236 p.

7. Kormelink H. Developing Soccer Players: the Dutch Way / H. Kormelink, T. Seeverens. – Versand, onLi Verlag, 1997. – 143 p.
8. Kormelink H. The Coaching Philosophies of Louis van Gaal and the Ajax Coaches / H. Kormelink, T. Seeverens. – Versand, onLi Verlag, 1997. – 121 p.
9. Kormelink H. The Dutch Coaching Notebook: The Ultimate Companion For All Ages / H. Kormelink, T. Seeverens. – Versand, onLi Verlag, 1997. – 104 p.
10. Smink J. Ajax Training Sessions / J. Smink. – Michigan : Reedswain Publishing, 2004. – 61 p.
11. Van Lingen B. Coaching Soccer: the Official Coaching Book of the Dutch Soccer Association / B. Van Lingen. – Michigan : Reedswain Publishing, 1998. – 218 p.

Анотації

У статті розглянуто питання, пов'язані з удосконаленням системи багаторічної підготовки футболістів. Мета – здійснити порівняльний аналіз організаційно-методичних підходів до побудови навчально-тренувального процесу з футболістами 11–18-річного віку в Нідерландах із позицій їх використання в дитячо-юнацькому футболі України. Проведено порівняльний аналіз змісту й спрямованості навчально-тренувального процесу з позиції реалізації довготривалої програми підготовки спортивного резерву для професійного футболу. Установлено, що в більшості вітчизняних тренерів відзначається звуження сфери їхнього впливу, яке зводиться до управління спортивною підготовкою, а не розвитком яскравої індивідуальності. Визначено необхідність унесення змін у вітчизняну систему багаторічної підготовки, практику організації й управління спортивною діяльністю юних футболістів.

Ключові слова: футболісти 11–18 років, система багаторічної підготовки.

Валерій Николаенко, Олег Байрачний. Организационно-методические подходы к построению учебно-тренировочного процесса с футболистами 11–18-летнего возраста: сравнительный анализ. В статье продолжено рассмотрение вопросов, связанных с совершенствованием системы многолетней подготовки футболистов. Цель – осуществить сравнительный анализ организационно-методических подходов к построению учебно-тренировочного процесса с футболистами 11–18-летнего возраста в Нидерландах с позиций их использования в детско-юношеском футболе Украины. Проведен сравнительный анализ содержания и направленности учебно-тренировочного процесса с позиции реализации долгосрочной программы подготовки спортивного резерва для профессионального футбола. Установлено, что у большинства отечественных тренеров отмечается сужение сферы их влияния, которое сводится к управлению спортивной подготовкой, а не развитием яркой индивидуальности. Определена необходимость внесения изменений в отечественную систему многолетней подготовки, практику организации и управления спортивной деятельностью юных футболистов.

Ключевые слова: футболисты 11–18 лет, система многолетней подготовки.

Valeriy Nikolayenko, Oleg Bayrachnyi. Organizational and Methodological Approaches to Construction of the Training Process with Football Players Aged 11–18: Comparative Analysis. The article continues the discussion of questions connected to improvement of the system of long-term training of players. Its purpose is to carry out a comparative analysis of organizational and methodological approaches to the construction of the training process among football players aged 11–18 in Netherlands in terms of their use in youth football in Ukraine. It was conducted the comparative analysis of the content and direction of the training process from the perspective of the long-term training programs for reserve for professional sport. It was found out that the majority of domestic coaches mention the narrowing the scope of their influence, which reduces the management of sports training, rather than the development of vivid individuality. The necessity of amending the domestic system of long-term preparation, practice organization and management of sports activities for young players.

Key words: football players aged 11–18, the system of long-term preparation.